

HISTORIA GOSTYŃSKIEGO SAMORZĄDU

Miasto Gostyń założone zostało 1 kwietnia 1278 roku. Dokument lokacyjny wystawił książę wielkopolski Przemysław II dla Mikołaja Przedpełkowica herbu Łódzia, generalnego sędziego dworu książęcego. Spisano go podczas pobytu księcia w Zbąszyniu. W średniowiecznych dokumentach miasto występuje jako Gostina (1301), Gosthin (1305), Gostyn (1312), Gostyń (1315), Gostinia (1334). Położone było w ówczesnym powiecie kościańskim. Od 1310 roku miało własną parafię, ale należało do dekanatu śremskiego.

Od chwili lokacji miał Gostyń zapewne swojego burmistrza i radę miejską. Przypuszczać tylko można, że większość pierwszych mieszkańców miasta była Niemcami. Oni też piastowali najważniejsze funkcje w mieście. Niemcem był pierwszy notowany wójt gostyński z połowy XIV wieku, Lutold, jak i pierwszy poświadczony burmistrz. Część mieszkańców pochodziła zapewne z pobliskiego Gostynia Starego. W połowie XV stulecia wśród rajców miejskich i ławników pojawiają się już imiona czysto słowiańskie. W tych czasach miasto było własnością prywatną. W schyłkowym okresie średniowiecza i na początku ery nowożytnej właściciele jednakże nie ingerowali w zasadzie w życie miasta. Rządziło się ono samo, a jego władze – burmistrz, wójt i rajcy – działały w oparciu o postanowienia aktu lokacyjnego i zwyczajowe normy. Władza wójta i burmistrza była w drugiej połowie XV wieku niemal suwerenna, a ich autorytet podnosił fakt, że osoby piastujące te godności były wybierane przez uprawnionych do tego mieszkańców.

Po roku 1332 Mikołaj, wojewoda poznański i dziedzic Gostynia odstąpił miastu robocizny i służby należne mu z sołectwa w Brzeziu. W 1339 roku Jakub, opat lubiński, oddał mieszczanom młyn stojący poniżej miasta z łąnem roli i ostrowem za czynsz 1 grzywny rocznie i za 2 wolne ogrody dla szpitala [Św. Ducha]. Poprzednio opat płacił mieszczanom 1 grzywnę czynszu z tego młyna.

W 1337 roku komes Mikołaj, dziedzic Gostynia, syn Wojciecha, nadał miastu przywilej handlu solą, prawo posiadania 5 kramów piekarskich, prawo do 2/3 kramu szewskiego (a pozostałą 1/3 dał wójtowi), miarę (metreta) czynszową z młyna dolnego, ogrody, pastwiska, las i bór, dziedzinę Brzezie z przywilejem posiadania jej użytków (sobie natomiast rezerwował prawo do pobierania czynszów). Mieszkańcy Brzezia mieli odtąd ponosić ciężary na rzecz miasta w wysokości o połowę niższej niż mieszczanie z Gostynia. Wsie Czachorowo, Gola, Daleszyn, Pożegowo, Piaszyce, Dręczewo, Smogorzewo, Grabonóg, Bodzewo, Podrzecze na wzgórzu, 1/2 Ziółkowa i kilka innych, leżące w dystrykcie gostyńskim [dobrach gostyńskich], lokowane na prawie niemieckim podlegać będą sądom generalnym odbywanym w Gostyniu 3 razy [w roku].

W roku 1342 burmistrzem Gostynia jest Antoni Roisnicz, a rajcami: Paczek szewc i Mikołaj Borgnycht. W 1371 roku urząd burmistrzowski piastuje Wielisław, a rajcami są: Bartek, Hanczel szewc, Marcin Bodzewski, Niczek Flys, Hanko Grymar. W roku 1419 burmistrzem jest Michał Schubert, rajcy: Petronelle, Mikołaj Sołtys (Scholtis), Mikołaj Ryło, Marcin Smuszny; ławnikami: Klemens rzeźnik, Mikołaj Habrar, Jan Neuman, Mikołaj kuśnier, Piotr Paterlin, Piotr Reychpeter, Mikołaj syn Hendzla. W dokumentach figuruje, że w roku 1440 burmistrzem Gostynia był Tomasz szewc, rajcami zaś: Stanisław Tyszar albo Thiszarz farbier, Maciej Bagoz tkacz, Nikel Kleynsmed, Maciej Bujak; ponadto ławnikami: Maciej Kazior vel Kunthor, Jan szewc, Jan kowal, Jan Brannysh vel Granycz, Lorek rzeźnik, Marcin szewc, Jan krawiec.

O zamożności miasta w średniowieczu świadczy fakt wystawienia w 1458 roku 15 zbrojnych pieszych na wyprawę wojenną do Malborka w okresie wojny trzynastoletniej. Większą liczbę wojska wystawiły tylko najbogatsze wówczas miasta w Wielkopolsce – Poznań, Kościan, Pyzdry

Do końca XVI stulecia pozostawał Gostyń w rękach kolejno rodów Łodziów, Wezenborgów i Borków-Gostyńskich. I to właśnie przedstawiciel tego ostatniego rodu dokonał radykalnej zmiany w zarządzaniu miastem. Mikołaj Borek Gostyński w końcu wieku XV narzucił miastu wy-

bór burmistrza i wójta według własnego uznania. Praktyka ta ulegała dalszemu rozszerzeniu. Tuż przed II rozbiorem doszło do tego, że wszystkich 12 członków urzędu burmistrzowskiego i wójtowskiego desygnował właściciel Gostynia.

Do wójta należało wówczas sądownictwo, burmistrz zaś był odpowiedzialny za działanie władz wykonawczych. Wójt wydawał wyroki jako przewodniczący ławy, czyli sądu miejskiego, natomiast burmistrz sprawował władzę przy pomocy rajców – członków rady miejskiej. W mieście był tylko jeden wójt i jeden burmistrz, choć Gostyń miał niekiedy kilku właścicieli. Do pierwszego podziału miasta doszło w roku 1513. Wówczas Gostyń podzielono na cztery części. Jedną, losowo wybraną otrzymał Andrzej z Miejskiej Górki, pozostałe trzy zaś były w posiadaniu rodziny Gostyńskich. W roku 1561 dokonano ostatecznego podziału miasta między Mikołajem Gostyńskim a synami jego brata Jana – Janem i Marcinem. Od tej chwili jeden z właścicieli zatwierdzał wybór burmistrza i dwóch radnych, zaś drugi desygnował wójta i ławników. W następnym roku postępowano odwrotnie.

Początkowo urząd wójtowski traktowany był jako ważniejszy od burmistrzowskiego. Wójtem z reguły zostawał najbogatszy człowiek w mieście, posiadający wiele nieruchomości. W okresie swego urzędowania zwolniony był od płacenia czynszów na rzecz właściciela miasta. W rękach burmistrza pozostawał natomiast nadzór policyjny nad bezpieczeństwem mieszkańców, kontrola miar i wag oraz cen, a także nadzór nad wyszynkiem piwa i mocniejszych trunków. Jednakże z czasem władza wójtowska straciła na znaczeniu. Uprawnienia sądowe przeszły zaś na rzecz burmistrza i rajców. Proces ten można zaobserwować w Gostyniu już z końcem XVI stulecia. Do obowiązków wójta i burmistrza należało zaś prowadzenie stosownych ksiąg, w których zapisywano wszelkie podjęte decyzje i wydane wyroki. Do wyłącznych obowiązków burmistrza należała zaś troska o stan miejskich finansów, a także pobieranie należnych skarbowi publicznemu podatków (pogłównie lub podymne, czopowe, itp.).

W 1525 roku król Zygmunt Stary, na prośbę Macieja i Jana Gostyńskich – dziedziców Gostynia zezwolił na odbywanie jarmarku w mieście w poniedziałek, po trzeciej niedzieli po Wielkanocy. Następny przywilej na targ w Gostyniu i utworzenie Kurkowego Bractwa Strzeleckiego wydał w roku 1665 król Jan Kazimierz.

W XVIII stuleciu wprowadzono zasadę płatnych urzędów miejskich, choć pensje były nader skromne. Skład urzędników ogłaszany był corocznie przez dziedzica Gostynia w dzień Nowego Roku. Urząd burmistrzowski uznawany był w tym czasie jako sąd II instancji (wójt I instancją), przy czym decyzję należało podjąć w terminie 14 dni od daty wniesienia apelacji. Jeśli wyrok był nie zadawalający, można było odwołać się do właściciela miasta, a ten musiał wydać wyrok w ciągu kolejnych 30 dni. W tym też okresie mieszkańcom przysługiwało formalne prawo zaskarżenia właściciela do sądu asesorskiego, jeżeli naruszył on przywileje miejskie, zagwarantowane w dokumencie lokacyjnym.

Obok burmistrza i wójta istotny udział w rządzeniu Gostyniem odgrywali członkowie rady miejskiej i ławnicy. Początkowo rajców było 7, później ich liczbę ograniczono do 4. W niektórych latach było ich zaledwie 2. Podobnie systematycznie redukowano obsadę ławy sądowej. W XVI i XVII wieku tworzyło ją 5 ławników, zaś pod koniec XVIII stulecia było ich tylko 3. Zmniejszająca się liczba urzędników świadczy z jednej strony o zmniejszaniu się kompetencji władz miejskich, które przechodziły coraz wyraźniej na rzecz właściciela lub właścicieli Gostynia, z drugiej, o spadku dochodów miasta, z których utrzymywano urzędników. Jednocześnie coraz częściej we władzach pojawiają się cechmistrzowie.

W okresach wojen i klęsk żywiołowych dochody Gostynia gwałtownie spadały i władze miejskie były często niewypłacalne. Deficyt uzupełniano zazwyczaj pożyczkami, zaciąganimi u bogatych mieszczan lub szlachty. Pieniądze pożyczał miastu niekiedy także sam burmistrz, jak np. w roku 1674. Wówczas brakującą w budżecie kwotę wyłożył Andrzej Turkan, sprawujący najwyższy urząd w Gostyniu. W 1730 roku dochody miasta osiągnęły rekordowy, w latach Rzeczypospolitej szlacheckiej, poziom. Niestety, już kilka lat później znacznie spadły, w związku z klęskami nieurodzaju.

W latach 1793-1806 władze pruskie wprowadziły istotne zmiany w zakresie ustroju miast. Zmniejszono liczbę członków władz miejskich. Wprowadzono dożywotność urzędów oraz wypłatę stałych poborów za pełnione funkcje. Przepisy te zaczęły obowiązywać w Gostyniu od roku 1794.

Wówczas ustanowiono urząd burmistrza policyjnego, urząd kamelarza, tzn. urzędnika zajmującego się sprawami kasy miejskiej i urząd radnego-pisarza. Dwa lata później dodatkowo utworzono stanowisko burmistrza sądowego. Nowością w dziedzinie skarbowości miejskiej było zaś wprowadzenie preliminarzy budżetowych.

W 1796 roku ustanowiono dodatkowo urząd burmistrza sądowego, mianując na to stanowisko dotychczasowego referendarza rejencyjnego z Poznania Holtzego. Trzy lata później obowiązku te sprawował miernik z Gostynia Albrecht, któremu na życzenie mieszczan dodano do pomocy radnych w osobach cechmistrzów. Nowością w dziedzinie skarbowości miejskiej okresu Prus Południowych było zaś wprowadzenie preliminarzy budżetowych.

W okresie trwania Księstwa Warszawskiego nastąpiły poważne zmiany w ustroju miast. Znacznie ograniczono samorządność. W mieście władzę sprawował odtąd burmistrz pochodzący z nominacji, podporządkowany prefektowi. Do jego kompetencji należało zaś jedynie rozsyłanie zarządzeń prefekta, kierowanie robotami publicznymi, pomoc przy rozkładzie poboru rekruta i podatków oraz dbanie o porządek i bezpieczeństwo w mieście. Rada municypalna pochodziła również z nominacji. Jej zadania sprowadzały się wyłącznie do układania budżetu i sprawowania kontroli nad kasą magistracką. Ograniczenia samorządu były w znacznej mierze konsekwencją wojennej sytuacji kraju.

Pierwszym burmistrem z nominacji był wybrany w 1808 roku w Gostyniu Filip Przezbor-ski. Po jego ustąpieniu w 1811 roku, obowiązki te sprawował do 1814 roku pierwszy ławnik Tomasz Mazankiewicz. Potem burmistrem przez krótki czas był kapitan Andrzej Jachelski, a od sierpnia 1814 roku oficer armii napoleońskiej Jan Kulesza. W skład gostyńskiej rady municypalnej w 1812 roku wchodził: aptekarz Marcin Rude, murarz Antoni Reichelt, Karol Włóściejewski, młynarz Piotr Sura i Bonawentura Kostrzewski.

Po upadku Księstwa Warszawskiego w zarządzaniu miastem powrócono do wcześniejszych wzorców pruskich. W 1836 roku, na mocy nowej ordynacji, Gostyń przestał być miastem prywatnym. Zwiększyło to znacznie jego samodzielność. Powoli, acz systematycznie rosła liczba mieszkańców miasta. Dynamika tego procesu szczyt osiągnęła w końcu wieku XIX. Kolejna ordynacja z roku 1853 roku utrwaliła ustrój władz samorządowych i określiła ich kompetencje. Instytucje samorządowe nie były jednakże w państwie pruskim ani samodzielne, ani niezależne. Podlegały daleko idącemu nadzorowi ze strony władz rządowych.

Do początku XX wieku Gostyń najprawdopodobniej ratusza nie posiadał. W spisach domów z różnych okresów oraz na szczegółowej mapie sporządzonej z okazji pożaru w roku 1811, ratusz w grodzie nad Kanią nie występował. Posiedzenia Rady Miejskiej odbywały się w wynajmowanych na ten cel pomieszczeniach u miejscowych rzemieślników mieszkających w rynku. O tym jak radził sobie wówczas magistrat dowiadujemy się z artykułów Edmunda Klinowskiego, znawcy dziejów Wielkopolski z okresu Prus Południowych, opublikowanych w „Kronice Gostyńskiej”: *Magistrat zmuszony był wynajmować u obywateli izbę, w której odbywały się sesje. Tak np. wynajął dnia 13 stycznia 1797 roku u rzeźnika Jana Ostrowskiego „izbę sesyjną” za 5 dukatów (15 talarów) rocznie, izbę położoną w jego domu w rynku od frontu [...] Równocześnie oddał Ostrowski jeszcze komorę do przechowywania drewna, stół i pięć zydli do izby sesyjnej, za co mu obiecano zwolnienie go od kwaterunku. [...] W kwietniu następnego roku przeprowadził się magistrat, gdyż odnajęto od Andrzeja Filickowskiego izbę urzędową [...] Czynsz dzierżawny wynosił teraz 16 talarów 16 groszy.* Na ma też informacji o wzniesieniu ratusza w latach boomu budowlanego w Gostyniu z lat 1820-1837. Intrygujący jest zaś zapis, że w nocy z 20 na 21 grudnia 1861 roku miejscowi spiskowcy zamalowali czerwoną farbą orła pruskiego na starym ratuszu. Być może kilka lub kilkanaście lat wcześniej wzniesiono na pustej parceli ratusz (choć brak potwierdzenia tego w źródłach), a sąsiadujący gmach sądowy z więzieniem określano wówczas mianem „starego ratusza”.

Obecna siedziba burmistrza powstała w latach 1910-1912, według projektu poznańskiego architekta Lucjana Michałowskiego. Prawdopodobnie nie był to nowo wzniesiony budynek, lecz przebudowany z dwóch innych. Wskazywać na taki zabieg może pocztówka z pierwszych lat XX wieku. Następnie ratusz był wielokrotnie przebudowywany i modernizowany.

Ustrój samorządowych władz miejskich, ustanowiony w latach pruskiego zaboru, obowiązywał także w Polsce niepodległej. Pierwsza zmiana w tym systemie nastąpiła w roku 1926, kiedy spod kompetencji władz miejskich wyłączono sprawy policyjne. Od 1853 roku organy samorzą-

dowe miasta składały się z: Magistratu – organu wykonawczego (burmistrz, zastępca, ławnicy) i Rady Miejskiej – organu uchwałodawczego i kontrolnego. W Radzie zasiadali radni z przewodniczącym i jego zastępcą na czele. Radnych wybierali mieszkańcy Gostynia, natomiast członków Magistratu wybierała Rada Miejska.

Zasadnicze zmiany w ustroju władz miejskich nastąpiły w 1933 roku, kiedy to ograniczono poważnie kompetencje Rady Miejskiej. Dla władzy wykonawczej wprowadzono nazwę Zarząd Miejski. Nazwa Magistrat odnosiła się odtąd wyłącznie dla części Zarządu Miejskiego, który decydował o sprawach budżetu, wysokości podatków itp. Zarząd miejski działał jednoosobowo – przez burmistrza, który był odpowiedzialny za właściwą gospodarkę i administrację miasta. Przepisy z 1933 roku zmierzały do zwiększenia zależności samorządu od organów administracji rządowej. Funkcje nadzorcze nad samorządem sprawowali: minister spraw wewnętrznych, wojewoda i starosta oraz organy wykonawcze samorządu wyższego stopnia.

Pierwsze wybory w niepodległej Polsce do Rady Miejskiej Gostynia odbyły się 24 marca 1919 roku. Do rady weszło 24 radnych, w tym dwie kobiety, co było ewenementem w całym dwudziestoleciu międzywojennym. Nigdy bowiem w Radzie Miejskiej Gostynia nie zasiadła kobieta. Pierwsze posiedzenie nowo wybranej Rady odbyło się 14 kwietnia 1919 roku. Przez cały okres II RP w Radzie Miejskiej Gostynia dominowali działacze endecji.

Już w dniu wyzwolenia Gostynia, 27 stycznia 1945 roku, kilkunastoosobowa grupa mieszkańców miasta utworzyła Komitet Obywatelski, którego zadaniem miało być zorganizowanie ponownie polskiej administracji i organów porządkowych. W skład liczącego 10 osób Komitetu weszli przede wszystkim pracownicy i radni Powiatowego Związku Samorządowego oraz przedwojennego Zarządu Miejskiego w Gostyniu. Trzy dni później, wyłoniona z Komitetu Obywatelskiego Tymczasowa Rada Powiatowa, powołała czternastoosobową Miejską Radę miasta Gostynia. Znalazło się w niej m.in. ośmiu członków Rady sprzed 1939 roku. Ta Rada z kolei dokonała wyboru Tymczasowego Zarządu Miejskiego oraz tymczasowego burmistrza, którym został Kazimierz Mrowiński – sekretarz przedwojennego Zarządu Miejskiego.

Jednakże już 24 lutego 1945 roku dokonano wyboru Miejskiej Rady Narodowej w oparciu o dyrektywę Rządu Tymczasowego i Komitetu Centralnego PPR. Ustalono parytet mandatów. Od tego momentu w radach miejskich miało zasiadać 70 % robotników i rzemieślników, 10 % przedstawicieli inteligencji, 10 % kupców i 10 % przedstawicieli wolnych zawodów. W tak skonstruowanej MRN w Gostyniu znalazło się 10 robotników i rzemieślników, po 2 przedstawicieli kupców i inteligencji oraz 1 osoba reprezentująca wolne zawody. Rada dokonała też wyboru prezydium z przewodniczącym rady, burmistrza i wiceburmistrza. Było to znaczne ograniczenie samorządności miejskiej

Od tego momentu trudno w ogóle mówić o miejskiej samorządności. Członków kolejnych rad raczej wskazywano niż wybierano, wzywając do głosowania bez skreśleń. O obsadzie urzędu burmistrza, a później naczelnika miasta i gminy w Gostyniu decydowały organy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Stan ten utrzymał się do roku 1990.

Pierwsze demokratyczne wybory samorządowe zarządzono na dzień 27 maja 1990 roku. W Gostyniu do rywalizacji o miejsce w 28-osobowej Radzie Miejskiej przystąpiło 100 kandydatów z Komitetu Obywatelskiego „Solidarność”. Stronnictwa Demokratycznego, OPZZ, PSL, Towarzystwa Lekarskiego i PCK. Gminę podzielono na 28 okręgów wyborczych – 20 miejskich i 8 wiejskich. Do Rady weszło 21 przedstawicieli KO „Solidarność” i 7 niezależnych. W Radzie znalazła się jedna kobieta. Frekwencja wyniosła 54,1 %. 6 czerwca 1990 roku odbyło się pierwsze posiedzenie Rady Miejskiej w Gostyniu. Na przewodniczącego wybrano Leszka Szczepaniaka. Pierwszym burmistrzem Gostynia w III RP został Jerzy Woźniakowski.